

Lezing:

Genesis 22: 1-24, Naardense Bijbel

1. Het geschiedt
na deze woorden
dat God
Abraham heeft beproefd;
hij zegt tot hem:
Abraham!- en die zegt: hier ben ik!
2. Hij zegt:
neem toch je zoon, je enige,
die je liefhebt, Isaak,
en ga, jij,
naar het land van
de Moria, - *uitzichtsberg*;
doe hem daar opgaan als opgangsgave
op een van de bergen
welke ik je zal zeggen!
3. In de ochtend recht Abraham zijn schouders,
zadelt zijn ezel,
neemt
zijn twee hulpjongens met zich mee
en Isaak, zijn zoon;
hij klooft stukken hout voor een opgangsgave,
staat op en gaat
naar het oord dat God hem heeft gezegd.
4. Op de derde dag
heft Abraham zijn ogen op
en ziet het oord van verre.
5. Abraham zegt tot zijn hulpjongens:
zet jullie hier neer met de ezel,
ikzelf en de jongen
gaan tot daarginds,-
we zullen ons buigen
en keren dan naar jullie terug.
6. Dan neemt Abraham de stukken hout
voor de opgangsgave
en legt die op Isaak, zijn zoon;
in eigen hand neemt hij
het vuur en het etensmes;
zo gaan die twee eensgezind voort.
7. Maar dan zegt Isaak tot Abraham, zijn vader,-
hij zegt: mijn vader!-
en die zegt, hier ben ik, mijn zoon!
Hij zegt:

- hier is het vuur en de stukken hout,
maar wáár is het lám voor een opgangsgave?
8. Dan zegt Abraham:
God ziet het voor zich,
het lam voor een opgang, mijn zoon!-
zo gaan die twee eensgezind voort.
  9. Ze komen aan
bij het oord
dat God hem heeft gezegd
en dáár bouwt Abraham het altaar
en rangschikt hij de stukken hout;
hij bindt Isaak, zijn zoon,
en legt hém op het altaar,
boven op de stukken hout.
  10. Dan steekt Abraham zijn hand uit
en neemt het etensmes:
om zijn zoon te slachten.
  11. Maar dan roept de engel van de Ene
vanuit de hemelen hem toe
en zegt: Abraham, Abraham!-
en die zegt: hier ben ik!
  12. Hij zegt:
steek je hand niet uit naar de jongen,
en doe hem niet wát-dan-ook aan;
want nu wéét ik
dat je ontzag* hebt voor God, jij,
en je zoon, je enige,
niet van mij hebt weggehouden!
  13. Abraham heft zijn ogen op
en ziet: ziedaar, een ram
op de achtergrond,
met zijn horens vastgeraakt in de struiken;
Abraham gaat daarheen, neemt de ram mee
en laat die als opgangsgave opgaan
in plaats van zijn zoon.
  14. Dan roept Abraham
als naam voor dat oord uit:
'de Ene zal voorzien',-
waardoor vandaag nog wordt gezegd
'op de berg van de Ene is uitzicht!'
  15. De engel van de Ene roept tot Abraham
een tweede maal, vanuit de hemelen.
  16. Hij zegt:
'bij mezelf heb ik gezworen
-tijding van de Ene-
dat,- omdat je dit woord gedaan hebt
en niet je zoon, je enige, hebt weggehouden,
  17. dat ik je met zegening zal zegenen
en je zaad in overvloed
overvloedig zal maken,
als de sterren aan de hemel
en als het zand
op de lip van de zee;
jouw zaad zal erven de poort van z'n vijanden;

18. gezegend zullen zijn
door jouw zaad
alle volkeren van het aardland:
om het feit
dat je hebt gehoord naar mijn stem!
19. Abraham keert terug naar zijn jongens;
ze staan op
en gaan eensgezind naar Beëer Sjeva;
Abraham zet zich neer bij Beëer Sjeva.

Overweging

Ik sprak er met Christiane van den Berg over dat ik deze overweging over het offer van Abraham wilde houden. Ze vertelde me dat ze in haar theologische opleiding te horen kreeg dat je voorbij de 50 moest zijn om je aan dit verhaal te wagen. Een waarschuwing voor onbesuisde theologen in aantocht. Wat de leeftijd betreft zit het wel goed met mij maar hoe zit het met die onbesuisdheid? Die kan ook op latere leeftijd nog wel voorkomen.

Een moeilijk verhaal is het in ieder geval, een problematisch, een afschrikwekkend verhaal. Is het een uitnodiging voor terroristische actie: moorden in naam van God? De meeste gelovigen hebben door de tijd heen het verhaal niet op deze manier opgevat. Ze hebben er eerder hun eigen leven in herkend. Er doen zich vaak moeilijke dingen in het leven voor: waarom vraagt God dit van mij? De mens tast vaak in het duister. En dan kan het verhaal ons bemoedigen: ga die moeilijke weg maar, je weet niet waar je terecht komt maar vertrouw op God, hij zal voor een goede afloop zorgen. "Laat hem besturen waken, 't is wijsheid wat hij doet, dan zal hij alles maken dat g'u verwond'ren moet." Regels uit een bekend luthers gezang. Zie op Abraham, de geloofsheld zoals de Deense filosoof Sören Kierkegaard hem noemde. De vader van alle gelovigen. Zo zegt hij het ook zelf tegen zijn zoon: God zal zelf voor een offerlam zorgen. Maar de moeilijkheid blijft dat God Abraham niet iets érgs laat overkomen maar dat hij iets ergs van hem vraagt: het offer van zijn zoon, zijn erfgenaam, zijn toekomst. Ethisch dus toch wel extreem bedenkelijk. Een schending van het gebod: gij zult niet doden, een gebod nota bene van God zelf.

Zullen we het verhaal dus maar niet tussen haakjes plaatsen? Als een onheilig verhaal in de Heilige Schrift? Iets wat uit een duistere voortijd in de Bijbel verdwaald is geraakt? Een zwerfsteen in een verder prachtig landschap? Een verhaal dat vloekt met andere bijbelpassages waarin kinderoffers in niet mis te verstane bewoordingen worden verboden. Maar laten we zoals bij veel bijbelverhalen niet in de valkuil van het "waar gebeurd" belanden. We kunnen het verhaal lezen als wat in het Duits een "Lehrerzählung" heet, een verhaal om iets uit te leren. En dan kunnen verschillende interpretaties mogelijk zijn. Zo kunnen we niet Abraham maar, zoals in de joodse sfeer gebeurt, Izaak als de centrale figuur zien. Het gaat dan over de "binding van Izaak"; Izaak wordt immers volgens het verhaal op het hout gebonden. Maar het is ook mogelijk om ons bij christelijke traditie aan te sluiten en Abraham centraal te stellen. Het kan ook zijn dat het verhaal er ons toe dwingt om het vanuit beide of nog meer perspectieven te lezen. Zoals u wel begrijpt: we zijn niet de eersten die zich aan een interpretatie wagen. Vele theologen en filosofen zijn ons daarin voorgegaan. Het is een van de meest becommentarieerde verhalen uit de literatuurgeschiedenis. De reeds genoemde Kierkegaard heeft er zelfs vier interpretaties op uitgeprobeerd.

Maar laten we het verhaal op de voet volgen, met de nodige aandacht voor de details. Het is niet alleen een leerzaam maar ook een prachtig verhaal. Het behoort tot de wereldliteratuur; er staat geen woord te veel in, ook geen woord te weinig. God gaat dus Abraham op de proef stellen: hij moet zijn zoon brandofferen, als "opgangsgave" zoals het in de Naardense Bijbel staat. God roept zijn naam: Abraham! En Abraham antwoordt: hier ben ik! In nieuwe bijbelvertalingen vinden we: ik luister! maar een betere vertaling is: hier ben ik! In het Hebreeuws staat er: *hineni*! Prachtig die ie-

klanken die in talen vaak gebruikt worden om nabijheid uit te drukken. Vergelijk ook ons eigen *hier* of het franse *ici* of het poolse *blisko* voor 'nabij'. Abraham is er, ter plaatse. Er is beschikbaarheid van zijn kant. Nog tweemaal zal dat *hineni* klinken, drie keer dus in totaal; Abraham is er, steeds en helemaal. Het getal drie zullen we nog vaker tegenkomen, meteen al in de opdracht die God geeft, één: offer je zoon, twee: je enige, drie: van wie je houdt. Het wordt steeds heftiger wat God van hem vraagt.

En dan gaat Abraham met Izaak, knechten, hout en een ezel op weg. Op de derde dag (weer het getal drie) komt hij in de buurt van de plaats die God hem genoemd heeft. De derde dag. Voor iemand die vertrouwd is met de bijbelse getallensymboliek, springen de lichten op groen: dit moet goed aflopen. Dit wordt een opstandingsverhaal. En dan heft, of nog mooier zoals het in oude vertalingen staat, dan slaat Abraham zijn ogen op en ziet hij de offerplaats in de verte liggen. De ogen opslaan, dat is niet passief zien, dat is een actie, daar spreekt weer de bereidheid van Abraham uit om te doen wat God van hem vraagt.

En dan komen we aan het tweede deel van de tocht: Abraham en Izaak gaan samen verder, eensgezind zoals in de Naardense Bijbel staat. In oudere bijbelvertalingen wordt vertaald, ontroender: en zo gingen die beiden tezamen. In een desolaat landschap dat straks een schuldig landschap kan zijn. Tweezaam in eenzaamheid. Volgens Kierkegaard moet Abraham tijdens de tocht een verschrikkelijke angst gehad hebben. En wat zou u denken van Izaak? Maar misschien is dit een te moderne reactie, te psychologisch. De auteur is in het emotionele aspect duidelijk niet geïnteresseerd. En dan is er weer, voor de tweede keer, dat *hineni* 'hier ben ik', als Izaak hem de beslissende vraag stelt: waar is het lam dat geofferd moet worden? Abraham antwoordt dat God zelf voor een brandoffer zal zorgen. Alles is dus nog open. Ten slotte komen ze op de plaats waar het moet gebeuren. Op een bepaalde tijd, op de derde dag, en op een bepaalde plaats. In de Bijbel gebeurt niets dat niet aan plaats en tijd gebonden is. En dan is er op het moment dat het gaat gebeuren, de hemelse interventie, van de engel van de Heer, de Ene, de Eeuwige: Abraham, Abraham! En dan zegt Abraham voor de derde keer: hier ben ik. Hij mag de jongen niets aandoen. En als Abraham opnieuw zijn ogen opslaat, ziet hij in de struiken de ram die hij moet offeren.

Let wel: de engel zegt dat hij de jóngen niets mag aandoen, niet zijn zóón. Al één keer eerder wordt het woord <jongen> gebruikt, namelijk door Abraham tot zijn knechten: ikzelf en de jongen gaan tot daarginds. Dat scheidt afstand tussen Izaak en de knechten. Nu scheidt de engel afstand tussen Izaak en Abraham: het is niet zo dat hij zijn zóón niets mag aandoen, hij mag de jóngen niets aandoen. Het is niet meer zijn zoon die daar ligt maar een jongen, niet meer van hemzelf, niet meer zijn bezit, niet meer zijn toekomst, iemand anders, met een eigen leven, en aan een ander mag je je niet vergrijpen. "Niet doden" is meer dan "niet iemand lijfelijk doden, vermoorden"; we kunnen de ander, als ander, ook "doden" door die ander niet de ander te laten zijn. Abraham dreigde dat met zijn zoon te doen; die zoon was de hoeksteen van zijn leven, zijn toekomst geworden, terwijl alleen God die plaats toekomt. Zijn zoon had recht op een eigen leven, een eigen toekomst.

Het offer gaat dus niet door. Maar paradoxaal gaat het toch door: Abraham offert Izaak in geestelijke zin. Hij geeft Izaak in zijn eigenheid en in zijn onvervangbaarheid terug aan God van wie hij hem gekregen heeft. Aan God aan wie Izaak toebehoort. Zoals we allemaal aan God toebehoren. "Aan Hem behoren we toe." Maar er is sprake van een dubbele paradox: door Izaak terug te geven aan God krijgt Abraham hem op een andere manier weer terug.

Er wordt in het verhaal in ethisch opzicht een tegenstelling opgelost. Ga je zoon doden, dat is in strijd met het gebod 'ge zult niet doden', aan de andere kant gaat God boven alles en moeten we alles voor Hem willen opofferen, zelfs onze liefste zoon. Maar het offer gaat niet door, of beter gezegd: Abraham voltrekt het in zijn innerlijk en laat Izaak, die een ander mens is geworden, vrij.

Wat in het verhaal gebeurt, moet in onze geest gebeuren, in goed vertrouwen dat we het des te beter gaan begrijpen. Het verbod om te doden wordt in het begin van het verhaal opgeheven, het gebod om te offeren op het latere, cruciale moment. Beide, zowel het verbod als het gebod, worden dus opgeheven, maar dan ook opgeheven in de zin van op een hoger niveau gebracht. Het is juist de ánder die we niet mogen offeren, wél de claim die we op haar of hem menen te mogen hebben. Zo begrepen neemt het verhaal ons juist alle vormen van terreur uit handen, zelfs de meest subtiele die bijna niet meer als zodanig te herkennen zijn.

Er is trouwens nog iets merkwaardigs in het verhaal. Er is eerst in het verhaal sprake van <God>, in het Hebreeuws <Elohim>, maar de engel is een engel van de Heer, de Ene, de Eeuwige, Hebreeuws Adonai 'heer' dat gelezen wordt in plaats van die andere Godsnaam JHWH. Zijn hier twee tekstedities door elkaar heen gaan lopen? Maar het verhaal lijkt toch duidelijk, met aandacht voor alle details, gecomponeerd te zijn. Misschien is hier van twee beelden, van twee aspecten van God sprake: het meer afstandelijke Elohim en het meer nabije JHWH 'Ik zal er zijn'. De onbegrijpelijke God met zijn onbegrijpelijke opdracht blijkt een God te zijn die er voor ons wil zijn. Om over na te denken.

Hoe gaat het nu verder? Abraham heeft zijn zoon niet hoeven te doden maar is hem toch in zekere zin kwijtgeraakt en daarmee ook het onderpand van zijn toekomst. Maar hij wordt door de engel met beloften beloond, met de belofte van een talrijk nageslacht: het volk van belofte. In die belofte krijgt hij dus als het ware zijn zoon weer terug; deze zal immers voor het beloofde nageslacht zorgen. Maar het is niet meer als een bezit, een garantie, een zekerheid. Het leven van Abraham is een leven op goed geluk geworden, uit genade, in vertrouwen, met uitzicht op een toekomst maar dan wel een beloofde toekomst. Daarom noemt Abraham de plaats van het offer 'de berg van het uitzicht'. Op de berg van de Eeuwige is er uitzicht!

En hoe gaat het met Izaak? Met het offer dat niet doorgaat is het laatste over hem verteld. Hij speelt in het verhaal verder geen rol meer. Abraham keert terug naar zijn jongens, hulpjongens – 'zijn knechten' wordt ook wel vertaald – maar Izaak is er niet meer bij. Hij wordt niet meer genoemd. De uitleggers hebben ermee gezeten. Er zijn twee interpretaties. Het eerste antwoord: het gaat in het verhaal om Abraham, om iets wat er met hem moet gebeuren, in zijn verhouding tot zijn zoon. Als dat eenmaal gebeurd is, is Izaak niet belangrijk meer. Het tweede antwoord: Izaak is zoon-af en is zijn eigen gang gegaan, heeft zijn eigen terugweg gekozen. Later in het boek Genesis komt hij weer tevoorschijn als het moment is aangebroken dat er een vrouw voor hem moet worden gezocht.

Ten slotte (ik doe een poging): wat wil dit verhaal ons leren? Bijvoorbeeld dat we moeten kunnen "loslaten"? Maar misschien moeten we soms, bij wijze van uitstel, het "loslaten" los laten, in het vertrouwen dat het leven zelf – en we vermoeden er God in – ons de uitweg zal wijzen. Dan is dit verhaal toch, in de diepste betekenis die het heeft, een verhaal van vertrouwen. Een opstandingsverhaal.

[Ik heb bij deze overweging inspiratie gevonden bij (voor zover goed begrepen) het idee van de opschorting van de ethiek bij Kierkegaard en zogeheten postmoderne filosofen. Een boek gewijd aan het verhaal is van Anton van Harskamp: *Terreur van God? Een verhandeling over het offer van Abraham en het godsgeloof*, 2012 (met o.a. aandacht voor de atheïstische interpretatie van de filosoof Derrida).]

Ekklesia Leiden
Rapenburg 100
2311GA Leiden
www.ekklesialeden.nl
info@ekklesialeden.nl